

Research Paper

A Qualitative Study of the Prevalence of the Notion of Cultural Collapse among the Elites: Myth or Reality

Hamid Naderi^{1*}, Seyed Mohammad Ali Mousavi²

Received: Jan. 27, 2022; Accepted: Jun. 20, 2022

ABSTRACT

Culture, as one of the main components of any social system, has always been exposed to all kinds of reflexivity, and one such case of ideation is related to the promotion of the notion of collapse by the elites. The purpose of this article is to examine what cultural collapse is, and to identify the root cause of it related to the elite community. To achieve this goal, a qualitative study with inductive content analysis was conducted with the participation of 12 academic elites who were experts and had published books on the subject under study. To analyze the data, a thematic analysis was adopted and the data were coded in Atlas.ti8. The findings showed that the use of the idea of cultural collapse has caused conceptual confusion among the elites, and while culture does not disappear but can be accompanied by metamorphosis and change. The roots of this go back to the forms of cultural change, analytical deception, the role of educational centers, the body of power, and the media; and the nature of the idea of collapse is related to the political system and has nothing to do with culture.

Keywords: cultural collapse, elites, inductive content analysis, Iran

1. PhD Student, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author)

✉ hnaderi58@ut.ac.ir

2. PhD Student in Cultural Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

✉ 82mousavi@gmail.com

INTRODUCTION

In Tainter's (1988) point of view, the collapse indicates its negative and undesirable socio-political results in the eyes of the people (Brunk, 2002). Paying to collapse is one of the issues that have been addressed by elites, political activists, and media waves, and it has been considered as a common preoccupation of the ruling forces in the social system. Some of the opinions of the social elites regarding the collapse and the scope of its conceptual space show the use of the concept of confusion or disintegration (Jalaipour, 2015), the destruction of the state institution and the movement-demandingness of the society (Jalaipour, 2016), anomie (Abazari, 2015), the disintegration of a country and the destruction of the government (Shojaieband, 2017), the malfunctioning of the social body (Eftakhari, 2017), the functional weakness of institutions (Abdi, 2016), the disruption of national cohesion and the cultural destruction of society (Rafipour, 2013), the instability or ambiguity of the situation (Tajik, 2017), the malfunctioning of the government, the inability of the government to solve problems, the disintegration of the unity of identity and the rupture of the society (Kachouian, 2017) and the collapse of the elite and the formation of a gap between the elites, the characteristics and political management of the country with the public sphere and the people (Parsania, 2017) it has been popular among the elite community. Based on such a conceptual space, the cultural collapse in relation to cultural behaviors, normative and value order, and the lifestyle of Iranian society is one of the main concerns of the intellectual space of the elites, which has been conceptually mixed with other dimensions of society and specifically its political aspect.

PURPOSE

Challenges related to the field of culture and conceptual constructions around it are appropriate to historical conditions of the Iranian society, the economic situation of the society, the functioning of the government and the ruling political system, the role of culture producers and cultural carriers, the functions of institutions in relation to the value and normative system, the intellectual and elite stream, and the effects of virtual networks and the media have caused the cultural collapse to become one of the central issues of the social system and be considered one of the main concerns of the government. The purpose of this article is to examine what cultural collapse is and identify its roots by the elite community.

METHODOLOGY

The current research was conducted through inductive content analysis which is a method of qualitative data analysis. A semi-structured interview tool was used to collect the data (Tabrizi & Hoshangi, 2014). The statistical population consisted of the elite society of Tehran, including academic faculty members and senior cultural

managers, who were chosen by non-probability and purposeful sampling methods; the participants were 10 university faculty members and 2 managers with cultural responsibility at the doctoral level and with expertise in cultural sociology, social history, political science, policy-making and sociology, and hence they made a total of 12 people. The method of selecting the samples according to the degree of theoretical saturation and theoretical sampling appropriate to the research subject included elites who were scholars in the fields of culture, cultural studies, social history of culture, political science and culture, cultural policy and sociology of culture and who authored books and research works and at university levels and were engaged in cultural and administrative management affairs. Atlas.ti8 software was used to analyze and encode the qualitative data. The interview protocol was set based on the main axes of the empirical background and by conducting a review of the body of knowledge related to the subject. The operational method of the research is content and thematic analysis. Thematic analysis is a method of analyzing textual data, and uses categories adapted from theoretical models and applied to the data.

FINDINGS

The network of study themes showed that part of the views of the interviewees were focused on the problems of theorizing and methodological principles of how to deal with the issue of cultural collapse, and the concept of collapse is mainly used analytically and theoretically in the field of politics, namely, for the chaotic political system and the deterioration of political order. In other words, the use of collapse in the field of culture requires explanation and theoretical and experimental evidence and is not directly applicable to culture and the field of culture. Therefore, the cultural collapse is an artificial and unknown concept that due to the anomic situation of the cultural field, the confusion of the country's cultural situation, value and normative metamorphosis, deterioration and disruption in the field of culture, the conceptual manipulations of the power pyramid, and the generative forces of culture, such a construction is formed from the concept of collapse in the field of culture. Therefore, the adaptation of the concept of collapse in the politics, and its application in the field of culture has created such a conceptual confusion that has nothing to do with the field of culture and the culture.

In fact, cultural changes and transformations in this area do not indicate cultural collapse, and even the occurrence of anomic situation, disorder, and the confusion in the culture does not indicate cultural collapse. The roots of such a concept are related to theorizing the failure of governance, the conditions of the new cultural order, analytical deception, the role of educational centers, the role of the media and social networks, discrediting the carriers and elements that produce culture, the questioning of cultural hegemony, the polarization of society towards the cultural,

Iranian Cultural Research

Abstract

fragility of the cultural hegemony of the society against the global cultural system, the emergence of a new lifestyle and the speed of social changes and the inconsistency of cultural productions with this process. The focus of Simmel, Adorno, and Durkheim's theoretical views on the process of modernization and modernization with the contrast between Simmel's objective and subjective culture, Durkheim's mechanical and organic solidarity and or Adorno's fatherless society shows the importance of social changes in a society and other issues of narcissism in the society under the influence of the culture industry, the emergence of cultural disorders in the action behaviors of the people with the situation of a formless society and or the emergence of cultural confusion in the anomic situation of the society, have prepared the grounds for creating fragility in the norms governing the society and the values related to the society. In accordance with such an approach, the roots of dealing with the cultural collapse are related to the different aspects of the new state of society in terms of the media, academic, and political environment of society. Empirical records related to the issue also show that paying attention to cultural collapse is ill-considered and incorrect.

CONCLUSION

Ideation about the cultural collapse and productions related to its foundations and literature require changes in the approach of the country's elite and media stream and a revision of it, especially tribune holders and cultural institutions. In this regard, the structure and mechanism of confronting cultural, along with conceptual and theoretical disturbances hidden in institutional and political views, have caused a kind of analytical and theoretical chaos at the social level, the media, and the body of the political system. In a situation where the society's culture is not compatible with the speed of social changes and there is no balance between cultural products and needs of society, chaos will occur in the situation of culture and this turmoil and confusion do not mean cultural collapse and can be one of the signs of the occurrence of anomie.

NOVELTY

The study clearly shows that there is a lack of coherent research about the conceptual disturbances related to the realm of collapse and its use. This was realized by using a qualitative study and interviews with the elites. Another innovation is the evaluation of views of the elites in the body of knowledge and background in relation to the subjectivity of collapse in the context of society.

BIBLIOGRAPHY

- Abazari, Y. (2002). Social Collapse; An interview with Yousef Abazari. *Māhnāme-ye Āftāb*, 2(19), 32-41.
- Abdi, A. (2006). social collapse; Dimensions and possibilities. *Mājāle-ye Āyeen*, 6, 15-18.
- Abdi, A. (2018, March 3). Conversation with Abbas Abdi: Our indicators show social collapse/the situation of women's clothing is becoming a crisis, fararu news
- Adorno, Th., & Horkheimer, M. (1997). *Dialectic of enlightenment: philosophical fragments* (M. Farhadpour and O. Mehrgan, Trans.). Tehran: Gam No Publishing.
- Ashrafi, A. (2001). Cultural identity in the constitutional era. *Nāme-ye Pāzhoresh (Quarterly Journal of Cultural Research)*, 6(22 and 23), 7-32.
- Brunk, G. G. (2002). Why do societies collapse? A theory based on self-organized criticality. *Journal of Theoretical Politics*, 14(2), 195-230. doi:10.1177/095169280201400203
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory*. Sage.
- Dini-Turkmani, A. (2012, May 26). Morality beyond personal interest. *Donyā-ye Eqtesād*, No. 2641.
- Durkheim, E. (2012). *The Division of Labour in Society* (B. Parham, Trans.). Tehran: Markaz publication.
- Eftekhari, A. (2017, July 17). Collapse Political Sociology. *Māhnāme-ye Āftāb Āsr Āndishe*, 121-125.
- Fakuhi, N. (2013, July 28). What does cultural collapse mean?
- Fakuhi, N. (2014). *One hundred and one questions of culture*. Tehran: Tisa Publications.
- Fayyaz, E. (2017, July 17). With the continuation of Pahlavi structures, we have collapsed. *Māhnāme-ye Āsre Āndisheh*, 114-115.
- Fazeli, M. (2018, July 8). Be more cautious in the use of collapse; Frameworks for thinking, questions to answer, *Māhnāme-ye Āsre Āndisheh*, 126-132.
- Fazeli, N. (2014). A new approach to cultural policy: cultural policy from the perspective of cultural studies. Translated by Morteza Qalich, Tehran: Tisa Publications.
- Flick, U. (2008). *An introduction to qualitative research* (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney Publishing.
- Flick, U. (2018). *The Sage handbook of qualitative data collection*. Sage.
- Ghaninezhad, M. (2001). The danger of moral collapse in Iran. *Mājāle-ye Bāztabe Āndishe*, 11, 32-36.
- Greer, M.J. (2016). *Dark Age America: Climate Change, Cultural Collapse, and the Hard Future Ahead*. New Society Publishers.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Jalaipour, H. (1385). Collapse or social chaos in Iran 1376-1384. *Iranian Journal of Sociology*, 7(3), 59-75. doi: 20.1001.1.17351901.1385.7.3.4.9
- Jalaipour, H. (2017, October 25). The current state of Iranian society: collapse. Zavi-ye Program; Four Sima network.
- Kachooyan, H. (2018, July 24). Kachooyan' responses to the claim of the collapse of Iranian society; "Our intellectuals falsify terms". *Tāsnim news*.
- Koshki, M.S. (2012). Red status, risk of social collapse. *Māhnāme-ye Pāsdāre Islām*, 383, 51.
- Migdal, J. (1988). *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Parsania, H. (2017, July 26). Elite collapse with social upheaval; Sociological analysis of Iran's situation. *Mehr News Agency*.
- Rafiey H., & Madani Ghahfaroklii, S. (2005). Non - Political Reactions to Social Crisis: Fundamentals of Hypothesis. *Social Welfare Quarterly*, 4 (16) :105-136.
- Raffar, J. (1996). Social entropy and its role in cultural development. *Nāme-ye Pāzhoresh (Cultural Research Quarterly)*, 1(1), 57-69.
- Rafipour, F. (2016). It is inevitable that Iran will be destroyed. Tehran: *Enteshar Publishing Co*.
- Seidman, S. (2014). *Contested Knowledge: Social Theory Today* (H. Jalili). Tehran: Ney Publishing.
- Shojaizand, A. (2017, October 25). The current state of Iranian society: collapse. Zavi-ye Program; Four Sima network.
- Simmel, G. (2001). Conflict of modern culture (H. Lajavardi, Trans.). *Ārghānoon Quarterly*, 18, 225-246.
- Tabrizi, M. & Hoshangi, T. (2014). The experience of identity conflicts in the lifestyle of working married women. *Journals of Women and Family Studies*, 1(2), 39-67. doi: 10.22051/JWFS.2014.1502
- Tajik, M.R. (2017, 10 February). Is the Iranian society on the verge of collapse?. *Tāsnim News*.
- Talebi, A.T. (1999). Value alienation of youth. *Nāme-ye Pāzhoresh (Quarterly Journal of Cultural Research)*, 14 and 15, 119-228.

مقاله پژوهشی

مطالعه کیفی رواج اندیشه فروپاشی فرهنگی در بین نخبگان؛ افسانه یا واقعیت؟

حمید نادری^{۱*}، سیدمحمدعلی موسوی^۲

دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۷؛ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۳۰

چکیده

فرهنگ، به عنوان یکی از اجزای اصلی هر نظام اجتماعی، همواره در معرض انواع بازاندیشی ها بوده است که یکی از موارد ایده سازی، رواج اندیشه فروپاشی از سوی جریان نخبگانی است. هدف نوشتار حاضر، بررسی چپستی فروپاشی فرهنگی و شناسایی ریشه های طرح آن از سوی جامعه نخبگانی است. برای دستیابی به این هدف، مطالعه کیفی از نوع تحلیل محتوای استقرایی با مشارکت ۱۲ نفر از نخبگان دانشگاهی و افراد دارای تخصص و تألیف درباره موضوع پژوهش حاضر، انجام شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده ها نیز از تحلیل مضمون و کدگذاری با نرم افزار Atlas.ti8 استفاده شده است. یافته های پژوهش نشان داد که استفاده از ایده فروپاشی فرهنگی، سبب به هم ریختگی مفهومی در بین جریان نخبگانی شده است؛ در حالی که فرهنگ از بین نمی رود، بلکه ممکن است دچار دگردیسی و تغییر شود. ریشه طرح ایده مذکور به اشکال مختلف تغییرات فرهنگی در سطح جامعه، وقوع فریبکاری تحلیلی در بین جریان نخبگانی، نقش اثرگذار مراکز آموزشی و بدنه قدرت و رسانه ها در صورت بندی این مفهوم مربوط می شود و ماهیت طرح ایده فروپاشی، در مورد نظام سیاسی موضوعیت داشته و سنخیتی با امر فرهنگی ندارد.

کلیدواژه ها: فروپاشی فرهنگی، نخبگان، تحلیل محتوای استقرایی، ایران

۱. دانش آموخته دکتری جامعه شناسی مسائل اجتماعی، گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

hnaderi58@ut.ac.ir ✉

۲. دانش آموخته دکتری جامعه شناسی فرهنگی، گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

82mousavi@gmail.com ✉

۱. مقدمه

فرهنگ و امور مرتبط با آن، دربردارنده رفتارهای اجتماعی و شیوه‌های اندیشیدن انسان‌ها است که در خلال آموزش فرهنگی خود یاد می‌گیرند که چه معناهایی را باید به رویدادهای جهان اطراف خود و به‌ویژه رفتارهای دیگران نسبت دهند تا بتوانند رویدادها را فهم کرده و در برابر آن واکنش مناسبی داشته باشند (اشرفی، ۱۳۸۰، ۸). فرهنگ که در تداوم حیات جامعه و هدایت اعضای آن نقش عمده‌ای دارد، به‌مثابه روح جامعه بوده و از آن به‌عنوان نقشه زندگی مردم یاد می‌کنند. جامعه‌ای که توان ترسیم درست این نقشه را ندارد و همواره با مسائل حاد فرهنگی مانند شیوع روابط خلاف اخلاق و انواع تهاجم فرهنگی روبه‌رو است، دچار ضعف و ازهم‌گسیختگی می‌شود (طالبی، ۱۳۷۸، ۲۰۱-۲۰۰).

فرهنگ و ابعاد و عناصر آن در چارچوب یک نظام اجتماعی، برپایه گذارهای تاریخی و کشاکش‌های شکل‌گرفته در بستر زمان با موضوع‌ها و عواملی روبه‌رو بوده است که دوگانه سنت و مدرنیته، تعریف‌های خود و دیگری، مشکلات ساختاری و نهادی عرصه‌های هویتی و تضادها، و شکل‌های گوناگون چندگانگی‌ها از آن جمله هستند. همواره بستر یک جامعه، متناسب با نوع جامعه و نظام سیاسی حاکم (فعال - منفعل / قوی - ضعیف) (میگدال^۱، ۱۹۸۸) و سنخ‌بندی اعمال و رفتارهای ارکان جامعه و نیز خود شهروندان، در مرکزیت دگردیسی بوده است که این موضوع به روابط تنگاتنگ ساختار اجتماعی و نظام کنشی در سطح جامعه و در حوزه‌های مختلف، به‌ویژه قلمرو فرهنگ، مرتبط است (فکوهی، ۱۳۹۴؛ فاضلی، ۱۳۹۴؛ و گریر^۲، ۲۰۱۶). دلیل اصلی آنتروپی‌های اجتماعی^۳ که با پیشرفت پدیده ارتباطات، به‌ویژه توسعه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی گسترش یافته است، تبادلات فرهنگی و رابطه آن با حوزه فرهنگ در هر جامعه است. ازاین‌رو، تنها فرهنگ قادر به سامان‌بخشی به بی‌نظمی‌ها و رفع هرگونه اختلال در جامعه است و چنانچه برقراری تعادل در جامعه به‌واسطه آن امکان‌پذیر نباشد، مقدمات فروپاشی^۴ فراهم خواهد

1. Migdal
2. Greer
3. Social entropy
4. Collapse

شد (رفیع فر، ۱۳۷۵، ۵۷). فروپاشی در نظرگاه تاینتر^۱ (۱۹۸۸) به بازدهی منفی و نامطلوب سیاسی-اجتماعی آن نزد مردم دلالت دارد. وی در بررسی خود، فروپاشی جوامع را ناشی از بحران‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، یا دینی می‌داند که متناسب با سطح بحران‌ها، جامعه دچار گسست می‌شود (به نقل از: برانک^۲، ۲۰۰۲، ۱۹۵).

طرح واژه فروپاشی، یکی از موضوع‌های مهم مورد بحث نخبگان، کنشگران سیاسی، و امواج رسانه‌ای بوده است؛ به گونه‌ای که، هر متخصص و صاحب نظری از زاویه ویژه‌ای به موضوع نگریسته است و در نتیجه مسئله فروپاشی جامعه ایرانی، موافقان و مخالفانی دارد. عده‌ای از اندیشمندان حوزه اجتماعی، شرایط پیچیده جامعه ایران را با استفاده از مفهوم «آشفستگی» یا «ازهم گسیختگی» (جلانی پور، ۱۳۸۵)، از بین رفتن نهاد دولت و جنبشی-مطالباتی بودن جامعه (جلانی پور، ۱۳۹۷)، آنومی^۳ (اباذری، ۱۳۸۱)، تجزیه یک کشور و از بین رفتن دولت (شجاعی زند، ۱۳۹۷)، بدعملکردی ساختاری نهادها (فیاض، ۱۳۹۷)، بدکارکردی بدنه اجتماعی (افتخاری، ۱۳۹۷)، ضعف کارکردی نهادها (عبدی، ۱۳۹۶)، اختلال در انسجام ملی و تخریب فرهنگی جامعه (رفیع پور، ۱۳۹۶)، ناوضعیت یا مبهم بودن وضعیت (تاجیک، ۱۳۹۷)، بدکارکردی دولت، ناتوانی دولت در رفع مشکلات، ازهم پاشیدن وحدت هویتی و گسیختگی جامعه (کچوئیان، ۱۳۹۷)، فروپاشی نخبگانی و شکل گیری شکاف بین نخبگان، خواص و مدیریت سیاسی کشور با حوزه عمومی و مردم (پارسانیا، ۱۳۹۷) و برخی دیگر نیز در فضای رسانه‌ای، نظرورزی‌ها، و سخنرانی‌های پراکنده، از مفهوم فروپاشی در معنای فروپاشی اخلاقی (غنی‌نژاد، ۱۳۷۹؛ و دینی ترکمانی، ۱۳۹۱)، بحران و فروپاشی اجتماعی ناشی از بی‌نظمی در روابط بین اجزای جامعه و غیرکارکردی بودن آن‌ها (عبدی، ۱۳۸۵)، فروپاشی خانواده، اقتصاد و شیوع آسیب‌های اجتماعی در مقام وضعیت قرمز خطر فروپاشی اجتماعی (کوشکی، ۱۳۹۲) یاد کرده‌اند. به پیروی از چنین فضای مفهومی‌ای، فروپاشی فرهنگی در نتیجه تغییر رفتارهای فرهنگی، نظم هنجاری و ارزشی، و سبک زندگی جامعه ایرانی، یکی از دغدغه‌های اصلی

1. Tainter
2. Brunk
3. Anomie

فضای علمی-دانشگاهی و سیاسی-فرهنگی به‌شمار می‌آید که دچار آمیختگی مفهومی با ابعاد دیگر جامعه و به‌ویژه وجه سیاسی آن شده است. نوشتار حاضر در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که «منظور از فروپاشی فرهنگی چیست؟» و «منشأ و ریشه‌های طرح فروپاشی فرهنگی کدام‌ها هستند؟»

۲. پیشینه پژوهش

بدنه دانش و پیشینه مطالعه درباره فروپاشی با ابعاد گوناگون اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، و موضوع‌های دیگر، امکان بهره‌گیری از این مضمون‌ها را فراهم خواهد کرد. بررسی ماهیت موضوع فروپاشی و ابعاد آن نشان می‌دهد که این موضوع، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، همواره با مضمون‌ها و معانی پرشماری موردتوجه پژوهشگران و تحلیلگران بوده و بیشتر در اوایل دهه ۱۳۸۰، تشریح وضعیت ایران با این موضوع گره خورده است (عبدی، ۱۳۸۵؛ اباذری، ۱۳۸۱؛ و جلالی‌پور، ۱۳۸۵).

پیشینه مرتبط با فروپاشی به‌شرح زیر است که در قالب مصاحبه و مناظره، مقاله، پژوهش و تحلیل، و نقد و ارزیابی منتشر شده‌اند.

فیاض (۱۳۹۷) آنومی را زمینه و بستر فروپاشی می‌داند؛ یعنی در شرایط آنومیک، هنجارها از بین می‌روند و خلأ هنجاری صورت‌بندی می‌شود و درهم‌ریختگی ساختاری را آشکار می‌کند. به‌نظر فیاض، فروپاشی، به‌معنای انهدام جامعه نیست، بلکه در این وضعیت، جامعه وجود دارد، ولی روحی ندارد و با خلأ و پوچی همراه است. به‌زعم وی، جامعه فروپاشیده، جامعه‌ای است که نهادهای دین، آموزش، اقتصاد، و... در آن کارکردی ندارند و با ضعف عملکردی روبه‌رو هستند. به‌نظر فیاض، مناسبات بین جریان دین و روحانیت با مردم، با نوعی تأخر رویکردی همراه بوده است؛ یعنی مردم با سرعت بیشتری از جریان فکری دین و روحانیت پیش رفته‌اند. نظرگاه اصلی فیاض بر فروپاشی اجتماعی می‌چرخد و بر این نظر است که جامعه ایران در بسیاری از ساختارها با گسست همراه است و علت چنین گسستی را در فاصله‌گیری از شعارها و آرمان‌های نخست انقلاب عنوان می‌کند.

افتخاری (۱۳۹۷) بر این نظر است که فروپاشی به وضعیتی گفته می‌شود که بدکارکردی‌ها یا عدم ارتباط سه حوزه مبانی (دارای کارکرد هویت‌سازی بوده و دربرگیرنده ارزش‌های دینی، مؤلفه‌های تاریخی، و مقتضیات جهان جدید است)، نظام اداری (کارکرد آن مدیریت و تأمین خواسته‌های ملی است)، و بدنه اجتماعی (شامل گروه‌های اجتماعی، آداب و قواعد اجتماعی و نهادهای مدنی) به حدی رسیده باشد که مفصل‌بندی‌های جامعه دچار بحران شده یا از هم گسسته باشد؛ بنابراین، فروپاشی در پیوند با پیکربندی جامعه نمایان می‌شود.

عبدی (۱۳۹۶) به وقوع دگرگونی‌های کیفی در سال ۱۳۹۶ اشاره و چنین بیان می‌کند که حکومت و ساختار سیاسی، دیگر قادر به کنترل مردم از طریق ابزارها، شیوه‌ها، و نهادهای پیشین نیست. وی به مناسبات دولت-جامعه و دگرگونی‌های رابطه‌ای بین این دو اشاره کرده و یادآور می‌شود که در فرایند تاریخی، این مناسبات به گونه‌ای یک‌سویه از سوی ساخت قدرت حفظ شده و در حال حاضر، دولت قادر به حفظ قدرت و اثرگذاری بر جامعه نیست.

رفیع‌پور (۱۳۹۶) در کتاب دریغ است که ایران ویران شود، امکان فروپاشی جامعه ایران را نتیجه تضاد ناشی از الگوی توسعه غربی و عدم اجرای مناسب این الگو در ایران می‌داند. او ایران را در معرض یک فلج اجتماعی می‌بیند و نگران ویرانی شالوده‌های اصلی نظام فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، و اقتصادی آن بوده و بر این نظر است که آسیب‌دیدگی نظام فرهنگی-اجتماعی ایران قابل ترمیم نخواهد بود. او یکی از مهم‌ترین عوامل تخریب جامعه ایران را پدیده «استعمار» و نفوذ استعمار را زمینه‌ساز مشکلات فعلی ایران می‌داند. به نظر رفیع‌پور، اختلال در کارایی نظام فرهنگی، عامل اصلی فلج اجتماعی و تخریب بنیان‌های جامعه است.

جلانی‌پور (۱۳۸۵) با طرح بحث نگرانی فضای عمومی از موضوع فروپاشی، دغدغه‌های اندیشه‌ای و رویکردی جامعه‌شناسان به‌ویژه جریان‌ها و نیروهای سیاسی— درباره موضوع فروپاشی را تحلیل و معانی فروپاشی در عرصه عمومی را با تأکید بر مفهوم اقتدار اخلاقی دورکیم^۱ بررسی کرده است. در این مقاله، بر ساخت مفهومی فروپاشی، متناسب با شرایط اجتماعی محقق شده و تبیین فروپاشی نیازمند ارجاع به دوگانه سنت و

مدرنیته، وضعیت جامعه به لحاظ شرایط زیست فرهنگی در نظم جدید زندگی انسان‌ها، و نیز رویارویی جامعه با اقتدار فرهنگی حاکم طرح شده است. جلالی‌پور با ارجاع به بنیان نظری مورد استفاده خود، مفهوم آشفتگی اجتماعی را به جای فروپاشی به کار گرفته است. اباذری (۱۳۸۱) بر این نظر است که به کارگیری واژه فروپاشی در جامعه، وام‌دار تمرکز بر وجه سیاسی و وضعیت تداوم و بقای نظام سیاسی حاکم در جامعه است، در غیر این صورت، استفاده از مفهوم فروپاشی برای حوزه‌های دیگر، با آشفتگی مفهومی و نظری روبه‌رو خواهد بود. وی تأکید می‌کند که چنین ایده‌ای می‌تواند تا حدودی در مورد فروپاشی سیاسی ناشی از جنگ و انقلاب درست باشد، ولی فروپاشی اجتماعی، پستوانه نظری نداشته و به دور از استدلال اجتماعی است؛ زیرا، جامعه همواره بحران‌های بسیار شدیدی را پشت سر می‌گذارد و وظیفه کارگزاران اجتماعی، انجام اصلاحات در جامعه برای هماهنگ شدن با وضعیت جدید در حال شکل‌گیری برای آینده جدید و بحران‌های ناشی از حرکت از سنت به مدرنیته است. واژه مورد استناد اباذری به جای مفهوم فروپاشی، «آنومی» است؛ در شرایطی که جامعه دچار مشکلات اقتصادی، سیاسی، و مسائل دیگر مربوط به آن است، افرادی از بدنه نظام سیاسی و قدرت و گاهی از محافل دانشگاهی، اقدام به برساخت محتوایی و معنایی مقوله فروپاشی می‌کنند تا حساسیت‌های اجتماعی را در جامعه تشدید کنند. در حالی که چنین شرایطی نتیجه گذار جامعه از وضعیت قدیم با نظام ارزشی و هنجاری ویژه آن شرایط (سنت) به وضعیت جدید با نظام هنجاری و ارزشی جدید و قابل تحلیل و بررسی در قالب آنومی است.

جدول ۱. خلاصه پیشینه تجربی تحلیل فروپاشی در ایران

ردیف	خبرگان/متخصصان	رویکرد	نتیجه
۱	اصغر افتخاری (۱۳۹۷)	فروپاشی منوط به بدکارکردی (ضعف) یا عدم ارتباط بین سه حوزه مبانی، نظام اداری، و بدنه اجتماعی است	فرایند آسیب - معضل - بحران را برای وقوع فروپاشی طرح کرده و اصلاح شبکه مدیریتی در رویارویی با آسیب‌ها، در مرحله پسااصلاحات در چارچوب از نظر قوانین و لوایح و در بخش بحران، انجام تغییرات در بخش‌هایی از نظام سیاسی پیشنهاد شده است.

ردیف	خبرگان/متخصصان	رویکرد	نتیجه
۲	ابراهیم فیاض (۱۳۹۷)	فروپاشی به معنای بدعملکردی ساختاری	تغییرات رویکردی در نهادها و عملکرد آنها و نیز بازسازی و نوسازی ساختاری جامعه است.
۳	فرامرز رفیع پور (۱۳۹۶)	فروپاشی نتیجه گسترش ساختار فرهنگی فئودالی و ایللی، فرهنگ احساسی و استبدادگرایی، نفوذ استعمار و غرب گرایی در بخش فرهنگی و اجتماعی و نبود انسجام بین بخش رسمی و غیررسمی جامعه و اختلال در انسجام بین آنها است.	اختلال در انسجام ملی و تخریب فرهنگی جامعه، زمینه ساز فروپاشی است.
۴	عباس عبدی (۱۳۹۶)	رویکردی کارکردی به عملکرد ضعیف نهادها در جامعه، مناسبات دولت-جامعه، شکاف سنت و مدرنیته، تغییرات فرهنگی، و سبک زندگی دارد و فروپاشی را نتیجه شکاف بین دولت و جامعه می داند.	وقوع دگرگونی های کیفی در مناسبات دولت و جامعه
۵	حمیدرضا جلائی پور (۱۳۸۵)	لایه های معنایی فروپاشی را با شکل و محتوای آشفتنگی-گسیختگی بی-دولتی با رویکرد خوش بینانه به وضعیت آشفتنگی/ آنومیک در جامعه بررسی می کند.	وضعیت جامعه به پیروی از شرایط نوسازی و دگرگونی اجتماعی، دچار ضعف اقتدار اخلاقی بوده و نیازمند شهروندسازی جامعه و شهروندداری دولت است.
۶	یوسف اباذری (۱۳۸۱)	از مفهوم فروپاشی برای حوزه سیاست استفاده کرده و بر آنومی با نگاهی خوش بینانه به انجام اصلاحات و مقابله با وضعیت آنومیک تأکید می کند.	وضعیت جامعه، آنومیک بوده و نیازمند انجام اصلاحات است.

منبع: یافته های پژوهش

۳. واکاوی پیشینه پژوهش

فروپاشی، واقعیتی تاریخی و به مثابه تحولی در مقیاس جغرافیایی گسترده و عرصه های گوناگون است که همه عرصه های جامعه (ابعاد گوناگون اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، و محیط زیستی) را دربر می گیرد. بوتزر^۱ (۲۰۱۲) فروپاشی را در معنای رخداد دگرگونی بزرگی در فرهنگ، نهادها، اقتصاد، اجتماع، سیاست، و حافظه تاریخی جامعه تعریف کرده

است. به‌زعم وی، فروپاشی پیش‌شرط‌هایی چون فساد نخبگان یا مالیات‌گیری سودجویانه ناکارآمد، گله‌داری کنترل‌نشده یا بهره‌کشی بی‌رویه از منابع، بی‌ثباتی روستایی، اتکا و بهره‌برداری بیشینه از کشاورزی، کاهش بهره‌وری، فقر روستایی، و حمله خارجی دارد (به‌نقل از: فاضلی، ۱۳۹۷، ۱۲۸-۱۲۷).

برخی از تحلیلگران بر این نظرند که ماهیت جامعه در حال فروپاشی به‌گونه‌ای است که صاحبان قدرت و تصمیم‌گیرندگان را از مخاطرات در کمین غافل می‌کند؛ به‌گونه‌ای که بسیاری از آن‌ها، حتی تصور نمی‌کنند که چنین واقعه‌ای رخ دهد؛ بنابراین، فروپاشی به موضوعی پیش‌بینی‌ناپذیر در عرف سیاسی و اجتماعی تبدیل می‌شود و برای جلوگیری از آن، ملات زور و قدرت در استحکام بنای جامعه به میزان بیشتری به‌کار گرفته می‌شود و همین امر، سبب کاهش انسجام ارگانیک و همبستگی اجزا و بیگانه شدن آنان با یکدیگر می‌شود (عبدی، ۱۳۸۵، ۱۶-۱۵). گروه دیگری از پژوهشگران، فروپاشی را در قالب سقوط فرهنگی عنوان کرده و بر این نظرند که فروپاشی فرهنگی، نه لزوماً به فروپاشی اجتماعی بستگی دارد و نه به فروپاشی ارزشی و اخلاقی جامعه. این تحلیلگران در بحث از فروپاشی فرهنگی، بر هویت فرهنگی جامعه تمرکز می‌کنند. به بیان روشن‌تر، هویت به جامعه یا هر گروه اجتماعی امکان می‌دهد که در طول زمان، انسجام حداقلی یا حداکثری خود را حفظ کرده و به این ترتیب، به مثابه یک «خود»، تداوم یافته و تعریفی از خویشتن در برابر «دیگری» داشته باشند. در شرایطی که گروه یا جامعه، امکانی برای تعریف «خود» نداشته باشد یا چنانچه تعریف ارائه شده، مبهم و مخدوش باشد، مشکل هویتی پدیدار شده و شدت‌گیری چنین شرایطی، سبب باز شدن خود در سطح کنش‌ها و اندیشه اجتماعی شده و سرانجام، به یک بحران هویتی می‌انجامد (فکوهی، ۱۳۹۰).

اندیشمندان دیگری به جای مفهوم فروپاشی اجتماعی از مفهوم آنومی دورکیم و همچنین، مفهوم آشفتگی استفاده کرده و بر این نظرند که جامعه در شرایطی می‌تواند دچار آشفتگی هنجاری یا وضعیت آنومیک شود، ولی این به معنای فروپاشی نیست؛ زیرا، جامعه‌ای با وضعیت همبستگی جدید متفاوت با وضعیت پیشین خود شکل می‌گیرد و نظام هنجاری موقعیت جدید با وضعیت پیشین ناهمخوان شده و این نشانه‌ای از ایجاد

وضعیت آنومیک در جامعه است (اباذری، ۱۳۸۱). فروپاشی در معنای آنومیک، به معنای شکنندگی رشد و تداوم جامعه دانسته می شود که نمونه آن را می توان در عصر پسمامشروطه و دوره رضاشاهی مشاهده کرد (فیاض، ۱۳۹۷). این دسته از تحلیلگران، وضعیت جامعه ایران را دچار آشفتگی اجتماعی دانسته و نابسامانی اجتماعی ایران را متفاوت از فروپاشی اجتماعی به شمار آورده اند (جلائی پور، ۱۳۸۵).

جدول ۲. خلاصه فضای مفهومی فروپاشی در ایران

ردیف	رویارویی با وضعیت جامعه	دلیل / علت	منبع تحلیل
۱	فروپاشی اجتماعی	بی کارکردی یا بدکارکردی نهادهای جامعه	رفیعی و مدنی (۱۳۸۴)، عبدی (۱۳۸۵)، (۱۳۹۷)
۲	فروپاشی سیاسی	بی دولتی، ناامنی، و هرج و مرج، عملکرد نامطلوب مدیریت سیاسی و ساختار قوانین	رسانه های غرب، اپوزیسیون، و برخی از کارشناسان داخلی
۳	فروپاشی اقتصادی	نارضایتی اجتماعی، فشار تحریم ها، اختلافات طبقاتی	روزنامه های داخلی و خارجی مانند رویترز و فرارو
۴	فروپاشی فرهنگی	سقوط فرهنگی و اختلال در هویت فرهنگی جامعه، فروپاشی اخلاقی جامعه	فکوهی (۱۳۹۴) و کارشناسان بدنه سیاسی و فرهنگی کشور
۵	وضعیت آنومیک یا آشفتگی در جامعه	جنبشی و مطالباتی بودن جامعه، اختلال در همبستگی و تطور سنت به مدرنیته	جلائی پور (۱۳۸۵؛ ۱۳۹۷)، اباذری (۱۳۸۱)

منبع: یافته های پژوهش

مقاله حاضر با موضوع فروپاشی فرهنگی با استناد و بهره برداری نظری از مفهوم جامعه بی پدر^۱ آدورنو^۲، جامعه بی شکل زیمل^۳، و آینده فرهنگ جامعه و جامعه آنومیک^۴ دورکیم به عنوان چارچوب نظری پژوهش، انجام شده است. در جامعه بی پدر آدورنو، فرد و جامعه خودآیین، از شرایط و دگرگونی های اقتصادی (سرمایه داری)، اجتماعی فرهنگی (صنعت فرهنگ سازی) و سیاسی (دولت های تمامیت خواه)

1. Fatherless society
2. Theodor Adorno
3. Georg Simmel
4. Anomic Community

تأثیر می‌پذیرند و فرد متأثر از روند صنعت فرهنگ^۱ در فضای بندگی حوزه خصوصی قرار گرفته و اسیر آن می‌شود و براین اساس، روان‌شناسی آدورنویی، مبتنی بر فرسودگی فردیت و چیزوارگی^۲ است. آدورنو با استناد به طرح فرویدی^۳ درباره ساخت ذهن و اجزای آن، شامل نهاد، من، و فرامن^۴، بر این نظر است که در شرایطی که با دگرگونی من، فردی خودآیین و مستقل ظاهر نشود، نابهنجاری این فرایند به نارسیم^۵ (خودشیفتگی) منتهی می‌شود و این یعنی کودک شدن دوباره فرد و اسیر نیروهای ظلمانی شدن و انسداد دگرگونی خود یا عقل انتقادی. درواقع، نارسیم به امیال لذت‌جویانه‌ای اشاره دارد که افراد در نوع پوشش، نوع حضور در حوزه عمومی، رفتارهای خود در جامعه و فضای مجازی و همچنین، ول‌شدگی فرهنگی بروز می‌دهند و از طرفی نیز آن‌ها قربانیان جامعه‌ای هستند که کردارهای مبتنی بر عقل و فعالیت‌های مرتبط با الزامات جامعه در نظر و برای آن‌ها محقق نشده است. در رویکرد آدورنو، جامعه بی‌پدر، بر شکل‌های هویت اجتماعی و همبستگی تأثیر گذاشته و نارسیم، دارای ریشه‌های جامعه‌شناختی است (آدورنو و هورکهایمر، ۱۳۹۹).

در جامعه بی‌شکل زیمل، جامعه، ناگزیر از شکل‌دهی به خود در دوره‌های فرهنگی متفاوت است تا براساس آن، زندگی، شکل خاصی از دوره فرهنگی را به خود بگیرد و همین نیز راهنمای شیوه زندگی آن دوره باشد. به نظر زیمل، فرم دوره مدرن، بی‌شکلی است؛ به عنوان مثال، زیمل از شعائر، مناسک، و تجربه‌های دینی دوره مدرن با عنوان بی‌شکل یاد می‌کند که براساس آن، زندگی دینی قدیم در قالب کلیسا و مناسک، در دوران مدرن تغییر می‌کند و هرچقدر به عصر جدید نزدیک‌تر شویم، به همان اندازه قالب‌ها و شکل‌ها در هم می‌شکنند یا مشروعیت خود را از دست می‌دهند و دیگر تأثیر گذشته را ندارند؛ بنابراین، الگوی راهنمای عصر حاضر، بی‌شکل می‌شود و کشاکشی بین تجددگرایان و سنت‌گرایان رخ می‌دهد، نظیر آنچه در همبستگی مکانیکی و ارگانیکی دورکیم مطرح است. زیمل در

1. Culture industry
2. Fetishism
3. Sigmund Freud
4. Id, Ego, Super-ego
5. Narcism

بررسی تضاد فرهنگ مدرن، تمرکز مثال دوم خود را بر رابطه جنسی قرار می‌دهد. به نظر او، رابطه جنسی به شیوه سنتی در دو شکل ازدواج و فحشا عملی است و با ذکر این نکته که نهادهای مستقر در جامعه در شکل‌های سه‌گانه، ازدواج را به‌عنوان امر پذیرفته‌شده و حلال، فحشا را حرام، و نوع سوم را بی‌شکل تعریف می‌کنند که به‌تعبیر زیمل این شکل سوم، رابطه اروتیک^۱ است و همین رابطه سوم در جامعه بی‌شکل، مسئله‌ساز می‌شود (زیمل، ۱۳۸۰).

در سنت اثبات‌گرایی امیل دورکیم و با استناد به کتاب‌های تقسیم کار اجتماعی^۲ و خودکشی^۳، بر فرهنگ به‌مثابه یک واقعیت خارجی تأکید شده است. به نظر او، همبستگی اجتماعی، مشروط به ارزش‌های منسجم هنجاری اخلاقی و عام است؛ عناصری که افراد نه به‌منزله ارزش‌های نسبی که با منافع گروهی و فردی پیوند یافته، بلکه به‌عنوان اهداف مطلوب پذیرفته و درونی می‌کنند. فرهنگ به‌عنوان الگویی از معانی تعریف می‌شود که در شکل‌های نمادین (نمودگارهای جمعی) تجسم یافته است؛ شکل‌هایی که هم در درون و هم در بیرون از افراد وجود دارند. از طریق همین ساخت‌های جمعی است که افراد در تجربه‌ها، مفاهیم، و عقاید سهیم شده و به شیوه‌ای مؤثر با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند؛ بنابراین، فرهنگ، شیوه‌ای برای زندگی است که وجود ارزش‌های مشترک در آن، وفاق هنجاری لازم برای نظم اجتماعی را تضمین می‌کند. از دیدگاه دورکیم، دگرگونی‌های نهادی و فرهنگی ناشی از ظهور مدرنیته، سبب کاهش نظارت اجتماعی سنتی و سرانجام، به‌هم‌ریختگی هنجارها و ایجاد شرایط آنومیک شده است. در چنین شرایطی، اقتدار اخلاقی جامعه دچار شکنندگی شده و وجدان جمعی، کارایی خود را از دست می‌دهد؛ نشانگان این امر، سردرگمی و فقدان راهنماهای اخلاقی در جامعه است (دورکیم، ۱۳۹۲).

از دیدگاه جامعه‌شناسان، آنومی به‌معنای فقدان اجماع در مورد اهداف اجتماعی، انتظارات جمعی، و الگوی رفتار برای اعضا جامعه است (سیدمن، ۱۳۹۴).

1. Erotic relationship

2. The Division of Labour in Society (1893)

3. Suicide (1897)

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر در چارچوب روش‌شناسی تفسیری و روش پژوهش کیفی انجام شده است. داده‌ها با استفاده از فن مصاحبه عمیق ساختارنیافته، گردآوری و مقوله‌های آن به شیوه تحلیل محتوای متعارف (استقرایی)^۱ استخراج و تفسیر شده است. علت استفاده از این روش، نبود اطلاعات کافی درباره موضوع پژوهش و خلق دانش زمینه‌ای بوده است (برگرفته از: تبریزی و هوشنگی، ۱۳۹۴). مراحل اجرایی کار نیز با تعریف داده‌های مصاحبه، شروع و در مراحل بعد، صورت‌بندی مضمون‌ها، توصیف داده‌ها، استخراج مضمون‌ها، و پیوند آن‌ها انجام شده است (فلیک، ۱۳۸۸، ۳۴۷).

شیوه نمونه‌گیری، غیراحتمالی و هدفمند بوده و مشارکت‌کنندگان پژوهش، ۱۰ عضو هیئت علمی دانشگاه و ۲ مدیر با مسئولیت فرهنگی در مقطع دکتری و با تخصص جامعه‌شناسی فرهنگی، تاریخ اجتماعی، علوم سیاسی، سیاست‌گذاری و جامعه‌شناسی (در مجموع ۱۲ نفر) بوده‌اند. شیوه‌گزینش نمونه‌ها، مبتنی بر درجه اشباع و نمونه‌گیری نظری، به‌ویژه متناسب با موضوع پژوهش شامل نخبگانی بوده است که در زمینه موضوع پژوهش، دارای تخصص بودند.

به منظور اعتباریابی و افزایش قابلیت اعتماد یافته‌های پژوهش در قالب مقوله‌های اصلی و زیرطبقات آن و همچنین، کیفیت داده‌ها از مبنای اعتباریابی فلیک^۲ (۲۰۱۸) شامل موقعیت مصاحبه، روش ارتباطی، رویه پژوهش، و توضیح همراه با تأمل و بازاندیشی و نیز معیارهای موردنظر چارمز^۳ (۲۰۱۴) (معیارهای تأییدپذیری، اصالت، هم‌آوایی^۴، و سودمندی^۵) استفاده شده است. به منظور ارزیابی همسویی پاسخ‌ها یا مفاهیم موجود در ذهن مصاحبه‌شوندگان با مفاهیم موردنظر مصاحبه‌کنندگان، از طریق برقراری ارتباط به شیوه‌های گوناگون تماس حضوری، ایمیلی، و برخی از شبکه‌های اجتماعی دسترس‌پذیر، با آن‌ها ارتباط برقرار شد تا پس از ارزیابی مفاهیم استخراجی، مصاحبه‌گران نظر خود را

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۵۰

دوره ۱۵، شماره ۳

پاییز ۱۴۰۱

پیاپی ۵۹

1. Conventional Content Analysis
2. Flick
3. Charmaz
4. Resonance
5. Usefulness

اعلام کنند که نتایج ارزیابی، نشان از توافق نسبتاً بالا درباره مفاهیم و مقوله‌های استخراجی در این مطالعه بین پژوهشگر و پاسخ‌گویان داشت.

جدول ۳. مشخصات نمونه‌های مورد مصاحبه

ردیف	تحصیلات دانشگاهی	حوزه تخصصی	سمت/عنوان
۱	دکتری	جامعه‌شناسی فرهنگی	استادیار دانشگاه
۲	دکتری	جامعه‌شناسی فرهنگی	استادیار دانشگاه
۳	دکتری	جامعه‌شناسی فرهنگی	مدرس دانشگاه و معاونت فرهنگی
۴	دکتری	سیاست‌گذاری فرهنگی	مدیر فرهنگی و مدرس دانشگاه
۵	دکتری	علوم ارتباطات	استاد دانشگاه
۶	دکتری	علوم سیاسی	استاد دانشگاه
۷	دکتری	تاریخ اجتماعی	استاد دانشگاه
۸	دکتری	جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی	دانشیار دانشگاه
۹	دکتری	جامعه‌شناسی فرهنگی	دانشیار دانشگاه
۱۰	دکتری	جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه
۱۱	دکتری	علوم سیاسی	دانشیار دانشگاه
۱۲	دکتری	جامعه‌شناسی	دانشیار دانشگاه

منبع: یافته‌های پژوهش

۵. یافته‌های پژوهش

تحلیل محتوای استقرایی با بهره‌گیری از تحلیل تماتیک یا مضمونی انجام شده است که با کدگذاری مفهومی متن انجام می‌شود تا مضمون‌های مرتبط با فروپاشی و فروپاشی فرهنگی و چپستی آن به همراه ریشه‌های طرح موضوع فروپاشی فرهنگی، واکاوی شود.

۵-۱. چپستی فروپاشی فرهنگی

موضوع محوری این مقاله، بررسی چپستی فروپاشی فرهنگی و امکان یا امتناع آن است. زوایای گوناگون ارزیابی تحلیل‌گران و متخصصان نشان داد که وقوع فروپاشی فرهنگی در جامعه ایرانی، امری ناممکن است؛ زیرا، اعتقاد بر این است که هرگونه دگرگونی در نظام ارزشی و هنجاری، به آشفتگی یا وضعیت آنومیک جامعه و فروپاشی فرهنگی منتهی نمی‌شود.

مضمون شماره (۱). وضعیت آنومیک حوزه فرهنگ، به معنای فروپاشی فرهنگی نیست.

از نظر روشی و نظری، به کارگیری مفهوم فروپاشی برای امر فرهنگی، هنگام آمیختگی نظری با مفاهیم دیگر در سایر حوزه‌ها باعث بروز آشفتگی مفهومی شده است؛ به بیان روشن‌تر، فروپاشی در قالب از بین رفتن و افول یک نظام سیاسی معنا پیدا می‌کند؛ در حالی که در حوزه فرهنگ و امر فرهنگی، جامعه با دگرگونی‌های ارزشی، نظم هنجاری، و امور دیگر مرتبط با فرهنگ روبه‌رو است؛ بنابراین، فرهنگ از بین نمی‌رود، بلکه می‌تواند با تغییراتی همراه شود.

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید: «... من واژه فروپاشی را به کار نمی‌برم؛ از واژه «آشفتگی» استفاده می‌کنم که در جامعه‌شناسی هم ریشه‌دار است و همه جوامع هم با آن روبه‌رو هستند؛ جامعه ما هم با آن روبه‌رو است...».

فروپاشی در فضای مفهومی امر فرهنگی و اخلاقی سبب به هم خوردن معادلات نظری و روشی در نتیجه رویارویی با چنین مفهومی در نظام اجتماعی و شرایط زیست مردم یک جامعه شده و دلایل چنین امری نیز به فضای مفهومی امر فرهنگی مربوط است؛ حوزه ارزش‌ها و هنجارها، همواره سیال است و پیوسته متناسب با دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و ابعاد دیگر یک جامعه، دچار دگرگونی می‌شود و این تغییرات در امر فرهنگی نمی‌تواند به مثابه فروپاشی در نظر گرفته شود.

استادیار جامعه‌شناسی فرهنگی دانشگاه علامه طباطبائی می‌گوید: «... با فروپاشی در حوزه‌های اخلاقی و فرهنگی موافق نیستم؛ برای چنین امری، در جامعه‌شناسی مفهوم بی‌هنجاری استعمال می‌شود؛ زمانی که قواعد حاکم بر جامعه کم‌رنگ می‌شوند یا مبهم می‌شوند، جامعه در وضعیت آشفتگی به سر می‌برد...».

یک جامعه و استخوان‌بندی آن را نمی‌توان به سبب ضعف برخی از نهادها یا ضعف کارکردی آن، در آستانه فروپاشی دانست. در واقع، از هم‌گسیختگی و اختلال کارکردی نهادها، دلالتی بر فروپاشی یک جامعه نیست؛ وضعیت آنومیک جامعه، نشانگر نابهنجاری‌های کارکردی ناشی از نبود نظام‌های کنترلی کارآمد است که روند جامعه‌پذیری عناصر کنشی را مختل کرده‌اند و کنشگران، متناسب با ماهیت عملکردی این گونه نهادها،

چنین واکنش‌هایی را از خود بروز می‌دهند. صحبت کردن از طلاق، خودکشی، اعتیاد، مهاجرت، جابه‌جایی جمعیت، و مسائل دیگر موجود در کشور نمی‌تواند نشانه فروپاشی یک جامعه باشد؛ زیرا، زمینه‌ها و بسترهای فروپاشی، چیزی متفاوت با وضعیت آنومیک جامعه است. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید:

... بحثی که این دوستان دارند، بیشتر مربوط به اختلالات کارکردی است؛ چون علائمی که گفتند، مثال‌هایی که زدند، و مواردی که به آن‌ها اشاره می‌کنند، این نشانه را دارند. این اختلالات همیشه و در هر جامعه‌ای ممکن است وجود داشته باشد، ولی اختلال کارکردی که در حد فروپاشی باشد کدام است؟! کجا این نهادها جای خود را به نهادهای دیگر داده‌اند؟ خانواده سر جای خود است؛ دولت سر جای خود است؛ آموزش و پرورش سر جای خود است... این‌ها از هم گسیختگی و اختلال کارکردی را به دلایل سیاسی فروپاشی نام گذاشته‌اند و می‌خواهند حالت ترسناکی ایجاد کنند تا نتایج خود را برای حل این حالت بقبولانند....

بر پایه دیدگاه‌های نمونه‌های هدفمند پژوهش، فرهنگ جامعه به مرز فروپاشی نرسیده و تمرکز مفهومی بر این موضوع، خالی از محتوای نظری و معنایی است؛ ولی درباره فضای فرهنگی حاکم بر جامعه می‌توان گفت، جامعه در معرض آشفتگی هنجاری است. افراد جامعه دچار شرایط آنومیک، گرفتار سردرگمی می‌شوند. بروز وضعیت آنومیک ناشی از بحران‌های مالی و اقتصادی، وخامت تدریجی شرایط زندگی و کسب و کار، تحرک اجتماعی پایین، رقابت‌های ناسالم اجتماعی و فرسایش همبستگی در جامعه، انبوهی از بیکاری‌ها، و بی‌ثباتی گسترده در جامعه، زمینه تحقیر اجتماعی، به رسمیت نشناختن جامعه، ترس از دست دادن موقعیت اجتماعی، بی‌رحم شدن جامعه، افزایش مشکلات روحی و جسمی و بالا رفتن نرخ مرگ و میر و خودکشی‌ها را فراهم می‌کند. آنومی و وقوع وضعیت آنومیک در یک جامعه، مبتنی بر شکنندگی یکپارچگی و قواعد و مقررات اجتماعی^۱ است و هنگام فرو ریختن جامعه، بخشی از آن، وضعیت بی‌قاعدگی را درک و احساس می‌کنند و چون می‌بینند که قواعد و مقررات جامعه خنثی عمل می‌کنند، در برابر فرو ریختن معیارهای اخلاقی جامعه، واکنش نشان می‌دهند.

مضمون شماره (۲). آشتی و وضعیت فرهنگی کشور

وضعیت فرهنگی جامعه به پیروی از شرایط نوسازی و دگرگونی اجتماعی و به دلیل ناهمخوانی نظام هنجاری موقعیت جدید با شرایط قدیم، با آشتی همراه شده و جامعه، دچار ضعف اقتدار اخلاقی می شود (اباذری، ۱۳۸۱؛ جلائی پور، ۱۳۸۵). دانشیار جامعه شناسی دانشگاه علامه طباطبائی می گوید:

... فرهنگ جامعه می تواند در وضعیت آشتی و بی هنجاری باشد، ولی چیزی به اسم فروپاشی فرهنگی و رسیدن به آستانه فروپاشی در حوزه فرهنگ، بی معنا است. در واقع، مفهوم مستدلی از فروپاشی فرهنگی وجود ندارد، ولی الآن، تبلیغات گسترده ای می شود تا این مفهوم جا بیفتد که فرهنگ، دچار فروپاشی می شود....

دانشیار جامعه شناسی دانشگاه تهران می گوید: «... با فروپاشی در حوزه های اخلاقی و فرهنگی موافق نیستم؛ برای چنین امری، در جامعه شناسی، مفهوم بی هنجاری استعمال می شود...».

مضمون شماره (۳). ناهمجواری دگریدی ارزشی و هنجاری با فروپاشی فرهنگی

یکی از موضوع های محوری پژوهش حاضر، بررسی چیستی فروپاشی فرهنگی بود. زوایای گوناگون ارزیابی تحلیلگران و متخصصان نشان داد که وقوع فروپاشی فرهنگی در جامعه ایرانی، ناممکن است؛ زیرا، اعتقاد بر این است که چنین امری در جامعه، به ویژه برای امر فرهنگی، رخ نمی دهد و هرگونه دگرگونی در نظام ارزشی و هنجاری به فروپاشی فرهنگی منتهی نمی شود، بلکه چنین شرایطی با عنوان وضعیت آنومیک قابل تبیین است. افزون بر این، صورت بندی مفهومی فروپاشی فرهنگی در سطح جامعه، از دگرگونی های ارزشی و هنجاری تأثیر می پذیرد که در چنین وضعیتی، شرایط فرهنگی پیشین و بعدی جامعه بر پایه این نوع روند دگرگونی، متفاوت می شود و چون ساختار نظام اجتماعی حاکم با چنین دگریدی فرهنگی ای هم جواری ندارد، بر ساخت مفهومی فروپاشی فرهنگی از سوی بدنه سیاسی، جامعه دانشگاهی، یا رسانه ای به چنین شرایطی دامن می زند؛ در حالی که امر فرهنگی، سختی با مفهوم فروپاشی ندارد.

دانشیار جامعه شناسی دانشگاه تربیت مدرس می گوید: «... فروپاشی را کمتر به معنای گسست و واگرایی و از هم جدا شدن پیوندهای اجتماعی تعبیر کرده اند. اگر هم از این

تعبیر استفاده شده باشد، عمدتاً در علوم سیاسی بوده است تا جامعه‌شناسی...؛ اصطلاح فروپاشی فرهنگی، خیلی نادر است...».

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید:

... بحثی که در رابطه با موضوع فروپاشی در عرصه فرهنگ گفته می‌شود، بیشتر مربوط به اختلالات کارکردی است و چیزهایی که به فرهنگ وصل می‌کنند به حوزه تغییرات فرهنگی در بستر زمان مرتبط است... این اختلالات همیشه و در هر جامعه‌ای ممکن است وجود داشته باشد....

دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی می‌گوید:

... فرهنگ و امر فرهنگی، میراث و سنت نبوده، بلکه ابداعی است که از جانب گروه‌های مختلف جامعه، خلق و تولید می‌شود. پرداختن به موضوعات دگرگونی‌های عرصه فرهنگ مثل پوشش، مد، سبک زندگی، و نظایر آن، در ربط با تغییرات اجتماعی قابل فهم است، ولی ناهمخوانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی با موضوع فروپاشی فرهنگی دارد؛ چون فرهنگ، زنده و پویا است و در جامعه کار خودش را انجام می‌دهد....

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۵۵

مضمون شماره (۴). کاربرد فروپاشی برای امر سیاسی

مستندات و شواهد تحلیلی و نظری موجود، بر وقوع فروپاشی سیاسی در جامعه‌ای با شرایط بی‌دولتی، نایمن بودن، رخداد جنگ‌های داخلی، و ابعاد موضوعی دیگر دلالت دارند؛ به این معنا که در شرایطی که مردم نسبت به موضوعات سیاسی، بی‌تفاوتی داشته و از مشارکت در روند سیاسی امتناع ورزند، زمینه‌های انسداد و فروپاشی سیاسی فراهم می‌شود.

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران در این باره می‌گوید: «... مفهومی به اسم فروپاشی فرهنگی وجود ندارد، ولی فروپاشی می‌تواند در حوزه‌های سیاسی اتفاق بیفتد؛ یعنی مردم، مشارکت سیاسی نکنند و کمک به دولت را قطع کنند...».

استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی نیز بر این نظر است که: «... درحالی‌که فروپاشی می‌تواند برای حوزه سیاسی استفاده شود و فروپاشی سیاسی به انقلاب و از بین رفتن نظام سیاسی حاکم در یک جامعه یا جدا شدن بخشی از قلمرو یک کشور منتهی می‌شود...».

مطالعه کیفی رواج اندیشه
فروپاشی فرهنگی در...

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی تهران می‌گوید: «... فروپاشی، یعنی انقلاب و دگرگونی ماهوی. در فروپاشی، نظام سیاسی تغییر می‌کند. فروپاشی یعنی همه ابعاد نظام اجتماعی دگرگون بشود وگرنه مابقی تغییرات، اصلاحاتی بیش نیست...».

مضمون شماره (۵). زوال و اختلال در حوزه فرهنگ، به معنای فروپاشی فرهنگی نیست. واکاوی مفهوم فروپاشی فرهنگی، نیازمند تمرکز بر فضای معنایی و مفهومی امر فرهنگی است و نسبت مهمی بین اجزا و عناصر نظام اجتماعی با امر فرهنگی وجود دارد. برپایه چنین تحلیلی، برای بررسی دلایل بروز مشکلات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، یا زیست‌محیطی بایستی به امر فرهنگی مرتبط با هریک از ابعاد یک نظام اجتماعی مراجعه شود و پیچیدگی‌های مسئله‌ساز در آن جامعه از دیدگاه فرهنگی تحلیل شوند. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تهران در این باره می‌گوید:

... اینکه اختلالات عرصه فرهنگ را به مثابه از هم پاشیدن فرهنگ یک جامعه قلمداد نکنیم، چیز اشتباهی است. بله می‌توان گفت آشفتگی در حوزه فرهنگ وجود دارد؛ مثلاً در پوشش، مد، لباس، و غیره... وقتی گفته می‌شود، فرهنگ از هم فروپاشیده، انگار جامعه قدرت تحرک، بازسازی، و ترمیم ندارد. جامعه را آدم‌ها تشکیل داده‌اند. آدم‌ها مرتب تأثیر می‌پذیرند....

یک مدیر فرهنگی و مدرس دانشگاه نیز می‌گوید: «... در فرهنگ به مفهوم عام، شمولیت اهمیت دارد؛ یعنی در قضیه فروپاشی اقتصاد یک جامعه باید به فرهنگ اقتصاد آن جامعه مراجعه کرد...».

مضمون شماره (۶). نقش هرم قدرت و نیروهای مولد فرهنگ در برساخت مفهوم فروپاشی فرهنگی از دیدگاه افراد مورد مطالعه، نقش و اهمیت نیروهای سیاسی و جریان نخبگانی به مثابه نیروهای مولد فرهنگ در برساخت مفهومی، قابل ملاحظه بوده است. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید:

... در بدنه قدرت، افرادی هستند که با طرح بحث‌های حساسیت‌زا تمایل دارند، هرم قدرت را متوجه موضوعاتی بکنند که فرهنگ دچار فروپاشی است؛ درحالی‌که می‌خواهند مفهوم‌سازی بکنند، ولی به اشتباه چیزی می‌گویند که پشتوانه نظری محکمی ندارند....

یک مدرس دانشگاه و مدیر فرهنگی می‌گوید: «... چیزی به اسم فروپاشی فرهنگی نداریم، ولی ممکن است ارزش‌های جامعه و هنجارهای اجتماعی دچار دگرگونی شوند...».

مضمون شماره (۷). فروپاشی در امر فرهنگی، نامفهوم است.

استنباط تحلیلی متخصصان مصاحبه‌شونده این است که بر ساخت مفهومی فروپاشی فرهنگی امری نادرست بوده و فروپاشی، الزاماً مختص امر فرهنگی نیست؛ زیرا، از یک سو، تغییرات فرهنگی با فروپاشی سنخیتی ندارد و از سوی دیگر، فرهنگ یک جامعه از بین نمی‌رود، بلکه هنجارها و ارزش‌های جدیدی به فرهنگ قدیمی اضافه می‌شود؛ بنابراین، سخن گفتن از فروپاشی فرهنگی، کار نسنجیده‌ای است. وضعیتی که جامعه در شرایط جدیدی قرار می‌گیرد که محتویات و متن فرهنگ حاکم با تغییرات اجتماعی ناهمخوان است و تولیدات فرهنگی، وضعیت زایشی از خود بروز نمی‌دهند، یا تولیدات فرهنگی موجود با نیازهای جامعه هم‌خوانی نداشته و با کاستی‌ها و ضعف‌هایی همراه باشند، به نادرست، فروپاشی فرهنگی خوانده می‌شود.

مضمون شماره (۸). ناهمخوانی شناختی در طرح شاخص‌های فروپاشی فرهنگی؛ ۱. زاینده‌بودن فرهنگ؛ ۲. ناهماهنگ بودن سرعت تولیدات محصولات فرهنگی با تغییرات در جامعه؛ ۳. ناهمخوانی محصولات تولیدی با نیازهای جامعه

متخصص جامعه‌شناسی فرهنگ بر این نظر است که: «... مفهوم فروپاشی فرهنگی برای جمهوری اسلامی خاص است؛ چون هویت سیاسی جمهوری اسلامی ایدئولوژیک است، پس فرهنگی محسوب می‌شود... در فروپاشی فرهنگی، جامعه حالت زاینده‌بودن خودش را از دست می‌دهد. جامعه‌ای که در حال تولید فرهنگ است، ولی سرعت زایش آن، متناسب با کاستی‌ها یا تغییرات نیست...».

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید: «... در شرایطی که خصلت پویای جامعه در تولیدات فرهنگی با ضعف متناسب‌سازی با شرایط جدید جامعه و نیازهای در حال زایش جامعه همراه شده است، طرح بحث روی فروپاشی فرهنگ را پیش می‌کشد...».

شکل ۱. ابعاد طرح موضوع فروپاشی فرهنگی

منبع: یافته های پژوهش

۲-۵. ریشه های طرح فروپاشی فرهنگی در ایران

یکی از خاستگاه های اشاعه مفهوم فروپاشی فرهنگی و بر ساخت آن در محافل رسانه ای، دانشگاهی، و سخنرانی ها، نظریه شکست است. برپایه این نظریه، حکمروایی در تمام سطوح جامعه با شکست روبه روست.

مضمون شماره (۱). نظریه پردازی شکست در حکمروایی

استاد علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی تهران می گوید: «... یکی از منشأهای بروز چنین مفهومی، به تئوری شکست برمی گردد؛ یعنی برخی ها می گویند، ما همه جا شکست خوردیم. دیگری در سطح دانشمندان علوم اجتماعی است که به ناتوانی از نظریه پردازی در این حوزه است و هنوز طیف فروپاشی در حوزه اخلاق مشخص نشده است...».

همچنین، استاد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی می گوید:

... در شرایط تاریخی، وقتی روابط بین دولت-ملت دچار شکاف می شود و تضادی در عرصه های

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۵۸

دوره ۱۵، شماره ۳

پاییز ۱۴۰۱

پیاپی ۵۹

مختلف با قدرت ظاهر می‌شود، در این شرایط، تعامل دولت-جامعه با شکست همراه می‌شود و به‌واسطه چنین طرحی، بی‌کارکردی، کم‌کاری، کژکارکردی عمل کردن نظام اجتماعی در حکم مبنای وقوع فروپاشی، آن هم در عرصه فرهنگ طرح می‌شود....

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی تهران بر این نظر است که:

... وقتی حکمرانی در جامعه عملکردی ندارد، جریان نخبگانی به سمت نقد حرکت می‌کند که کارهایی که انجام می‌شود، ارزش افزوده‌ای برای جامعه ندارد...؛ ولی حکمرانی گوش به حرف این افراد نمی‌دهد و شکست در حکمرانی مبنایی برای طرح فروپاشی جامعه به خصوص در حوزه موضوعات فرهنگی می‌شود. همچنان که بارها مفاهیم ولنگاری و برهنگی فرهنگی طرح شده است....

در حالی که، پروبلماتیزه‌سازی امر فرهنگی در جامعه و عمومیت آن در قالب‌هایی مانند وجود مشکلات جدید فرهنگی، ناشی از دگرگونی‌های اجتماعی و شکل‌گیری نظم جدید فرهنگی است.

مضمون شماره (۲). نظم جدید فرهنگی

این مبحث، یکی از موضوعات محوری‌ای است که برنامه‌ریزان جامعه در برنامه‌ریزی‌ها و طراحی‌های توسعه‌ای خود، صورت‌بندی کرده‌اند. برنامه‌های توسعه و سیاست‌گذاری درباره موضوعات گوناگون فرهنگی مانند پوشش و حجاب نیز یکی از همین موضوعات است که باید به چگونگی رویارویی سیاست‌گذاران با آن با نگاه انتقادی نگریسته شود؛ زیرا، آنان با برنامه‌ریزی‌های خود در طول زمان نتوانسته‌اند مشکلات فرهنگی را برطرف کنند و همین امر سبب شده است که برخی از جریان‌ات نخبگی به بساخت فروپاشی فرهنگی ناشی از کم‌کارکردی یا بی‌کارکردی نهادهای متولی امر فرهنگ پردازند. برخی از تحلیل‌گران این شیوه طرح مسئله را فریب‌کاری و به تعبیری، خلط مبحث می‌دانند.

مضمون شماره (۳). فریب‌کاری تحلیلی

متخصصان بر این نظرند که شیوه بررسی مقوله فروپاشی در حوزه فرهنگ، در قالب یک برنامه سیاسی صورت‌بندی نشده است، بلکه برنامه‌ای مبتنی بر دست‌کاری ذهنیت ارزشی و هنجاری جامعه از طریق مراکز آموزشی (رویکرد پایین به بالا) یا حاکمیتی (رویکرد بالا به پایین) است. رویکرد پایین به بالا دارای این ظرفیت است که در نظم

فرهنگی جامعه مداخله کند و در برابر چربش قدرت سیاسی نظام اجتماعی حاکم، برنامه‌های فرهنگی متناسب با دگرگونی‌های جامعه را در سطوح مختلف پیاده کند.

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران بر این نظر است که: «... در برخی از موارد و شرایط حساس جامعه، طرح موضوعات این‌چنینی مرتبط با پروژه‌های سیاسی و دعوای جناحی است و دیدید که در انتخابات برای همدیگر خط‌ونشان می‌کشند که در رابطه با گشت ارشاد چنان خواهیم کرد و...».

یک متخصص جامعه‌شناسی فرهنگی می‌گوید:

... کسانی که در خصوص فروپاشی سخن می‌گویند، همه را فریب می‌دهند؛ چراکه آن‌ها می‌خواهند وضعیت طبیعی جامعه را با دگرگونی‌های فرهنگی در حال وقوع قیاس کنند... در حالی که فرهنگ جامعه دچار فروپاشی نشده و بی‌کارکردی یا کم‌کارکردی نهادهای جامعه دلالت بر فروپاشی ندارد و ناظر به فروپاشی فرهنگی نیست؛ مثلاً در خصوص موضوع حجاب، باید اول مشکلات غریزه جنسی حل بشود، بعدش سراغ حجاب رفت... تمام هزینه‌ها صرف آموزش عالی می‌شود، ولی وقتی برای ازدواج برنامه‌ای وجود ندارد و تأخیر ازدواج شکل می‌گیرد، فقط وام ازدواج افزایش پیدا می‌کند، آن‌هم با چه وضعیتی... پس برنامه‌های توسعه و خود سیاست‌گذاران به این امر دامن می‌زنند و بعدش خود مردم هم واکنش‌های هیجانی و نامعقول در قبال فرهنگ جامعه دارند....

مضمون شماره (۴). نقش مراکز آموزشی

دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی، نهادهایی اثرگذار بر فرهنگ جامعه هستند؛ زیرا، مهم‌ترین گذرگاه انتقال فرهنگ از نسلی به نسل دیگر به‌شمار می‌آیند؛ بنابراین، بدنه دانشگاهی، نقش مهمی در تبیین مسائل فرهنگی جامعه دارد؛ زیرا، از عناصر فرهنگ‌ساز به‌شمار آمده و به‌نوعی، جریان فرهنگ‌پذیری و جامعه‌پذیری به‌واسطه مراکز و نهادهای آموزشی انجام می‌شود. دانشیار جامعه‌شناسی فرهنگی دانشگاه علامه طباطبائی در این باره می‌گوید:

... مراکز دانشگاهی، دارای مسئولیت جدی در زمینه امر فرهنگی و تبیین درخصوص نحوه صورت‌بندی موضوعات فرهنگی در جامعه هستند، ولی در این زمینه، اساتید و متخصصان عرصه فرهنگی، خاصه در مورد امر سبک زندگی و پوشش، ورود جدی نکردند تا بخش حاکمیتی، مجاب به تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری بشوند یا کارکردی بسترمند و زمینه‌مند نداشتند. عموماً فقط درس دانشگاهی دادند و بس... و اگر کسانی هم در این زمینه بحث‌هایی داشتند، با مشکلاتی مواجه شدند در دانشگاه در بیرون....

دانشیار جامعه‌شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی نیز بر این نظر است که: «... یکی از گلوگاه‌های اصلی انتقال جریان فرهنگی یک جامعه، مراکز آموزشی هستند، ولی در نحوه صورت‌بندی مفاهیم نیز نقش داشتند...».

مضمون شماره (۵). نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی

به نظر متخصصان مصاحبه‌شونده، طرح فروپاشی در ایران، دارای کارکرد روانی بوده و اهمیت این موضوع، در نتیجه تأثیرگذاری شرایط و مشکلات اقتصادی و موج‌سازی‌های رسانه‌ای، دوچندان شده است. رابطه تنگاتنگ رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی نیز در برساخت مفهوم فروپاشی فرهنگی بی‌تأثیر نبوده است؛ زیرا، کنشگران در فضای سیال شبکه‌های اجتماعی با امکان اظهارنظر در شرایط گمنامی و گاهی فضا‌سازی رسانه‌های بین‌المللی هستند؛ بنابراین، برساختن مقوله‌هایی مانند فروپاشی فرهنگی، کاری رسانه‌ای بوده و برساختی از فضای سیال شبکه‌های اجتماعی در عصر اطلاعات و ارتباطات است.

یک متخصص سیاست‌گذاری فرهنگی بر این نظر است که: «... طرح بحث فروپاشی فرهنگی، برساختی از فضای رسانه‌ای و شبکه‌های اجتماعی است که دارای پشتوانه تئوریک نبوده و عموماً دامن زدن به مشکلات جامعه است... البته مشکلات در حوزه فرهنگ تنها به شبکه‌های اجتماعی محدود نیست...».

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید:

... تا حالا در طول تاریخ، جامعه ایرانی با تلاطم‌ها و بحران‌های مختلفی روبه‌رو شده است، ولی ملت ایران، صحنه‌گردانی خوبی در زمینه فرهنگ داشته‌اند؛ موضوعی که باید توجه داشت، فضای عمومی شبکه‌های اجتماعی در حال زایش نموده‌های مختلفی از مفاهیم و برساخت‌ها هستند که باید واکاوی بشوند؛ علی‌الخصوص مواجهاتی که با موضوع فرهنگ و امر فرهنگی می‌شود....

استاد علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی نیز در این باره می‌گوید:

... باید پرسید، زمانی که گزاره فروپاشی سیاسی و اجتماعی مطرح شد، ما در چه شرایطی قرار داشتیم؟ این پرسش از آن جهت مهم است که می‌توان پی برد، فروپاشی مبتنی بر واقعیت اجتماعی است یا اینکه کارکرد روانی دارد... من اعتقاد دارم که این حرف، متأثر از شرایط عمومی کشور و واقعیات آن نیست، بلکه متأثر از شرایطی است که پیش آمده و آن، همانا انفجار اطلاعات و ارتباطات است. ما با پدیده گسترش سیستم‌های ارتباطی و اطلاعاتی مواجه هستیم که این

سیستم‌ها در حال متحول کردن جامعه نسبتاً سنتی ما است و ما این را به فروپاشی تفسیر می‌کنیم....

مضمون شماره (۶). اعتبارزدایی از حامل‌ها و عناصر مولد فرهنگ

مراکز آموزشی مانند دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه، شخصیت‌های دینی و سیاسی و نیز بزرگان و مفاخر کشور که از جمله عناصر استحکام‌بخش فرهنگ و شیرازه آن در بستر جامعه به‌شمار می‌آیند در طول زمان، مرجعیت‌زدایی شده و اعتبار آن‌ها که به مثابه حامل‌های فرهنگی، عوامل مولد فرهنگ و اضلاع سه‌گانه تولید، توزیع، و انتقال عمل می‌کردند، روند فرسایشی داشته است. بر همین اساس، اعتبارزدایی از عناصر فرهنگی باعث شده است تا جامعه به‌گونه‌ای چندپاره و در بخش‌های خرده‌فرهنگی بازنمود پیدا کرده و هژمونی فرهنگی به شکل خرده‌فرهنگ دینی در جامعه در بین بخشی از جامعه، به حیات خود ادامه دهد. متخصص سیاست‌گذاری فرهنگی بر این نظر است که:

... عناصر فروپاشی فرهنگی را می‌شود در اعتبارزدایی از ستون فقرات فرهنگ مشاهده کرد... به‌عنوان ناظر می‌توان تمام ایمان‌های مرتبط با امر فرهنگی رو مشاهده کرد. مرجعیت‌زدایی از منبر، دانشگاه، حوزه‌های علمیه، معلمان، اساتید، فرهیختگان، بزرگان، و.... پس در فرایند فرهنگی دیده می‌شود که عناصر فرهنگی را، حامل‌ها، ابزار، و انتقال فرهنگ و تولیداتی اعتبارزدایی می‌کنند....

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تهران می‌گوید:

... امر فرهنگی و برجسته شدن آن در جامعه ایرانی با عنایت به تاریخ زیست ایرانی دارای ابعاد گوناگونی بوده است و در هر مرحله با مسائل و مشکلاتی از جانب حامل‌های فرهنگی و بانیان نشر امر فرهنگی روبه‌رو بوده است که نتوانسته‌اند در ربط با متن جامعه آن را بازنمایی نکنند. همین امر باعث شده است تا لایه‌های اجتماعی با دیدگاه خودشان رفتارهای فرهنگی از خود بروز بدهند و از عناصر مولد فرهنگ فاصله بگیرند....

مضمون شماره (۷). زیرسؤال رفتن هژمونی فرهنگی

ارزش‌های پیشین به ضدارزش تبدیل شده و قطب‌بندی جامعه به‌پیروی از هنجارها و ارزش‌های نظام جمهوری اسلامی، موردبازنگری کنشگران قرار می‌گیرد.

یک مدیر فرهنگی با تخصص جامعه‌شناسی می‌گوید:

... منظور از فروپاشی این است که فرهنگ کامل از بین رفته یا تجزیه شده و به خرده‌فرهنگ مبدل می‌شود تا در نهایت از قالب یک نظام هژمونی فرهنگی به یک خرده‌فرهنگ مذهبی تبدیل شود....

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۶۲

دوره ۱۵، شماره ۳

پاییز ۱۴۰۱

پیاپی ۵۹

در چنین شرایطی، متن جامعه نسبت به موضوعات فرهنگی، زاویه ایجاد کرده و تلاش می‌کند تا حضور خود را به شیوه‌ای متفاوت علنی کند و این همان زیرسؤال رفتن هژمونی فرهنگی است... در چنین مواردی، تو این نقطه بی‌هنجاری رخ می‌دهد مثل بی‌حجابی....

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران نیز در این باره می‌گوید: ... پرداختن به موضوع فرهنگ در شرایط بستر و جریان تاریخی حکایت از این دارد که قطب‌بندی فضای جامعه مثل خودی-غیرخودی یا در خصوص حجاب باعث شده است تا هژمونی فرهنگی در سطح جامعه با پرسش‌های زیادی توأمان باشد و تا الان هم همواره این سؤالات طرح شده است....

همچنین، استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی تهران می‌گوید:

... کالاها و محصولات فرهنگی تولیدی در جامعه با کم‌وکاستی‌هایی از جانب بازوهای استراتژیک فرهنگ برخاسته از بستر اجتماعی مواجه بوده است؛ متمایزسازی اعضای جامعه به واسطه آرایش و مدیریت بدن، پوشش، و غیره باعث شده است توأم با تغییرات اجتماعی، وجه هژمونی فرهنگ در گفتمان حاکمیتی نیز با سؤالات زیادی همراه بشود....

مضمون شماره (۸). قطب‌بندی جامعه در برابر امر فرهنگی

صورت‌بندی جدیدی از ایده‌ها و دیدگاه‌ها درباره ارزش‌های سنتی، مانند عقاید دینی و مناسکی، و ارزش‌های منتسب به نظام سیاسی حاکم، مثل نمادهای ارزشی حاکمیتی، شکل می‌گیرند؛ نظام دینی جامعه نیز در رویارویی با نظام جهانی، دچار آسیب‌هایی می‌شود و همین شرایط، زمینه‌های اختلال در امر فرهنگ و نظم فرهنگی جامعه را فراهم می‌کند. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تهران در این باره بر این نظر است که:

... امر فرهنگی دارای وجه ارزشی و هنجاری مشخصی است که متن جامعه در طول زمان با آن زیست کرده و با تغییرات آن در حال تداوم حیات اجتماعی خود است، ولی مداخلات خارج از نظم اجتماعی از جانب نیروهای مستقر در مناسبات عمودی، خصوصاً سیاست‌گذار، بدون توجه به مشی متن جامعه و رفتارهای فرهنگی ایرانیان و به نظر من، خوی و خصلت ایرانیان در طول تاریخ، کنشگران را غرق در دوراهی‌های اجتماعی می‌کنند و قطب‌بندی جامعه در قبال امر فرهنگی خلق می‌شود....

استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی نیز می‌گوید: «... در رابطه با امر فرهنگی، رفتارهای متوسط جامعه حکایت از این دارد که قطب‌های موافق-مخالف

درخصوص موضوع فرهنگ شکل گرفته است و این را درخصوص امر حجاب می‌توان مشاهده کرد....».

مضمون شماره (۹). ظهور سبک جدید زندگی

نتیجه فشارهای محیطی و ساخت داخلی و بیرونی بر فرهنگ، تجزیه عناصر فرهنگی و شکل‌گیری نظم جدید ارزشی و هنجاری در جامعه است و متناسب با چنین نظمی، سبک‌های جدید زندگی در سطح جامعه نمایان می‌شود. استاد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی در این باره می‌گوید:

... تحت تأثیر شرایط اجتماعی، سبک جدیدی از زیست اجتماعی در عرصه فرهنگ شکل گرفته است که برخی‌ها می‌گویند، جامعه وارد فاز جدیدی از نظم نوین جهانی شده است. گفته می‌شود نسل شبکه‌ای هستند؛ نسل اینترنت هستند؛ این‌ها پابندی به نظم قدیم ندارند... یا لایه‌های نسلی، دارای نگاه متفاوتی نسبت به موضوع فرهنگ هستند....

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تهران نیز بر این نظر است که:

«... خیلی ساده لوحانه است که تغییرات سبک زندگی با شرایط نوین را به موضوع دیگری گره بزنیم... ولی باید بپذیریم که سبک جدیدی از زندگی در لایه‌های اجتماعی شکل گرفته است...».

مضمون شماره (۱۰). سرعت تغییرات اجتماعی و ناهمخوانی تولیدات فرهنگی با این فرایند

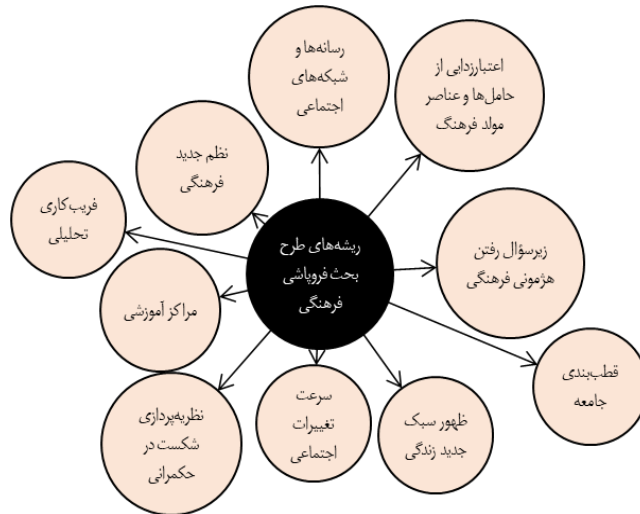
جامعه‌ای که ظرفیت‌های فرهنگی لازم و زاینده را نداشته باشد، نتواند خود را با تغییرات اجتماعی سازگار کند، در پاسخ‌گویی به نیازهای جدید کنشگران به گونه‌ای ضعیف ظاهر شود، سرعت تولیدات فرهنگی آن با تغییرات محیطی هماهنگی نداشته باشد، و نتواند با نظم جدید کنشگران ارتباط برقرار کند، زمینه فروپاشی فرهنگی آن فراهم است. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی در این باره می‌گوید:

... وقتی از فروپاشی سخن گفته می‌شود، یعنی جایی که یک فرهنگ زایش ندارد و فشارهای محیطی، تعاملات محیطی، و هجمه‌های محیطی باعث می‌شوند عناصر فرهنگ شروع به تجزیه کردن کنند.... حالا اگر چنین امری زاینده نباشد یا سرعتش متناسب با محیط نباشد، نتواند خودش را تطبیق بدهد، به سؤالات جدید پاسخ‌های کهنه‌ای بدهد... جامعه حالت زاینده خود را از دست می‌دهد. جامعه‌ای که دارد فرهنگ تولید می‌کند و عملاً چیزی که تولید می‌کند، متناسب با تغییرات جامعه نیست....

همچنین، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه تهران بر این نظر است که:

... تغییرات در عرصهٔ باورها، ارزش‌ها، و نگرش‌های ایرانیان را می‌توان با استناد به مطالعات پیمایشی دید و واقعیات خلق و خوی ایرانیان نیز دلالت‌های دیگری بر این است.... منتهی جامعه نتوانسته است خودش را با تغییرات سریع اجتماعی همخوان بکند؛ چون تولیدات فرهنگی با تغییرات، همسویی نداشته است....

شکل ۲. ریشه‌های طرح دیدگاه فروپاشی فرهنگی

منبع: یافته‌های پژوهش

۶. بحث و نتیجه‌گیری

شبکهٔ مضمون‌های پژوهش نشان داد که بخشی از دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان بر مشکلات نظریه‌پردازی و اصول روش‌شناختی در بررسی موضوع فروپاشی فرهنگی متمرکز بوده است؛ زیرا، مفهوم فروپاشی، بیشتر در حوزهٔ سیاست، یعنی برای نظام سیاسی آشفته و دچار زوال نظام سیاسی، کاربرد تحلیلی و نظری دارد. به بیان روشن‌تر، به کارگیری واژهٔ فروپاشی برای حوزهٔ فرهنگ، نیازمند پشتوانهٔ تبیینی و شواهد نظری و تجربی است و به طور مستقیم، کاربردی برای امر فرهنگی و حوزهٔ فرهنگ ندارد؛ بنابراین، فروپاشی فرهنگی، مفهومی مجعول و مجهول است که به دلیل وضعیت آنومیک حوزهٔ فرهنگ، آشفته‌گی وضعیت فرهنگی کشور، دگردیسی ارزشی و هنجاری، زوال و اختلال در حوزهٔ فرهنگ،

دست‌کاری‌های مفهومی هرم قدرت و نیروهای مولد فرهنگ، چنین برساختی از مفهوم فروپاشی برای حوزه فرهنگ شکل گرفته است. در چنین شرایطی، برگرفتن مفهوم فروپاشی در امر سیاسی و به‌کارگیری آن در حوزه فرهنگ، زمینه این آشفتگی مفهومی را فراهم کرده است که سنخیتی با امر فرهنگ و حوزه فرهنگی ندارد. درواقع، تغییرات فرهنگی و دگرگونی در این حوزه، و حتی رخداد وضعیت آنومیک، اختلال، و آشفتگی امر فرهنگی به‌معنای فروپاشی فرهنگی نیست. ریشه‌های طرح چنین مفهومی نیز به نظریه‌پردازی شکست در حکمرانی، شرایط نظم جدید فرهنگی، فریب‌کاری تحلیلی، نقش مراکز آموزشی، نقش رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، اعتبارزدایی از حامل‌ها و عناصر مولد فرهنگ، زیرسؤال رفتن هژمونی فرهنگی، قطب‌بندی جامعه در برابر امر فرهنگی، شکنندگی هژمونی فرهنگی جامعه در برابر نظام فرهنگی جهانی، ظهور سبک جدید زندگی، و سرعت تغییرات اجتماعی و ناهمخوانی تولیدات فرهنگی با این فرایند برمی‌گردد. تأکید زیممل روی تضاد بین فرهنگ عینی و ذهنی، دورکیم با همبستگی مکانیکی و ارگانیکی و آدورنو با جامعه بی‌پدر از نشانگان اهمیت تحولات اجتماعی در یک جامعه است؛ چراکه بروز خودشیفتگی در جامعه تحت تأثیر صنعت فرهنگ، وقوع بی‌نظمی فرهنگی در وضعیت جامعه بی‌شکل و بروز سردرگمی فرهنگی در وضعیت آنومیک جامعه، زمینه‌های خلق شکنندگی در هنجارهای حاکم در جامعه و ارزش‌های مرتبط با جامعه را مهیا می‌کند. متناسب با چنین رویکردی، ریشه‌های پرداخت به فروپاشی فرهنگی و واکاوی آن مستلزم تحلیل فضای رسانه‌ای، دانشگاهی و سیاسی جامعه است. پیشینه‌های تجربی مرتبط با موضوع نشان داد پرداخت به فروپاشی فرهنگی، امری ناسنجیده و ناصحیح بوده است.

۷. ملاحظات سیاستی

۱. ضرورت توجه به شیوه نظریه‌پردازی درباره فروپاشی فرهنگی در مراکز دانشگاهی و جریان روشنفکری و نخبگان (تولیدات مرتبط با مبانی و ادبیات نظری فروپاشی فرهنگی).
- ۱-۱. بازنگری در سیاست‌های آموزشی مراکز دانشگاهی و علمی کشور در مورد شیوه برساخت مفهومی پدیده‌ها و واقعیت‌های اجتماعی توسط نخبگان علمی: تدابیری

اندیشیده شود تا ۱) بدنه نخبه کشور با توجه به واقعیت‌های متن جامعه، اقدام به نظرورزی و طرح مفاهیم درباره موضوع‌های فرهنگی نمایند؛ ۲) ضروری است که مراکز علمی و دانشگاهی، به‌ویژه مراکز حوزوی، با همکاری عناصر دیگر مولد فرهنگ، تولیدات فرهنگی متناسب با تغییرات اجتماعی و نیازهای جامعه را با مراجعه به متن و شرایط بستر اجتماعی واکاوی کنند؛ ۳) جریان روشنفکری و نخبه در پیوند با موضوع‌های فرهنگی در هر برهه تاریخی شناسایی شوند و از دستاوردهای فکری، علمی، و پژوهشی آن‌ها در این عرصه، بهره‌گیری شود؛ ۴) هرگونه تولید محتوای نظری درباره موضوع‌های فرهنگی، در برنامه‌های رسانه‌ای بررسی و واکاوی و با نقد و ارزیابی در سطح جامعه نیز (به‌عنوان مثال، از طریق پژوهش یا نقد مبتنی بر نگاه مردم‌مدار جدای از سوگیری رسانه‌ای انحصارگرا) تحلیل و بررسی شود.

۱-۲. اصلاح ساختار رویارویی با موضوع‌های فرهنگی در محافل اندیشه‌ورز دانشگاهی و حوزوی و شیوه مفهوم‌پردازی آن در قیاس با مفهوم وضعیت آنومیک جامعه: توصیه سیاستی این است که: ۱) دستگاه نظری برآمده از مراکز علمی درباره فرهنگ و عناصر فرهنگی در سطح جامعه، پژوهش‌محور و مبتنی بر شواهد تجربی باشد تا به این ترتیب، از وقوع هرگونه هرج و مرج تحلیلی و نظری در سطح جامعه، رسانه‌ها، و بدنه نظام سیاسی، جلوگیری کند؛ ۲) فرهنگ و موضوع‌های مرتبط با آن، اموری سیال و پویا هستند. از نخبگان مرتبط با امر فرهنگی خواسته شود که ایده‌ها و دیدگاه‌های علمی خود را در یک پیوستار گذشته-حال-آینده طرح و ارائه کنند و البته نظام سیاسی در بخش فرهنگی از این ایده‌ها استقبال کند؛ ۳) همواره به جایگاه متن جامعه در بساخت‌های مفهومی و معنایی توجه شود تا هم‌ساخت‌گرایی اجتماعی^۱ به واسطه هم‌کنشی (به‌عنوان نمونه، در مورد حجاب و موضوع‌های مرتبط با آن) در همین راستا محقق شود.

۱-۳. رصد و پایش نظریه‌پردازی جریان روشنفکری و نخبه درباره موضوع‌های فرهنگی با استناد به وضعیت فرهنگی کشور: انجام و تحقق این گزینه سیاستی، نیازمند این است که مرکز مستقلی برای بررسی امر فرهنگی و رفتارهای فرهنگی ایرانیان ایجاد شود و شیوه

ایده‌پردازی جریان نخبه و رویه آن درباره موضوع‌های فرهنگی و رویارویی آن با دگرگونی‌های فرهنگی، بررسی و واکاوی شود؛

۲. اصلاح برداشت‌های بدنه قدرت، جریان نخبه، و عناصر دیگر مولد فرهنگ، درباره فروپاشی فرهنگی با هدف مدیریت حساسیت‌های اجتماعی در سطوح گوناگون جامعه در قبال مسائل فرهنگی کشور در قیاس با مفهوم وضعیت آنومیک جامعه: چون طرح پیوسته موضوع فروپاشی فرهنگی از سوی عناصر مولد فرهنگ می‌تواند حساسیت‌های جامعه را دوچندان کرده و مانع سازگاری و هم‌جوری جامعه با فرهنگ تولیدی شود، توصیه سیاستی این است که بر به‌کارگیری واژگانی این مفهوم در رسانه‌های جمعی و فضای مجازی، سخنرانی‌ها، تولیدات و نشریه‌های دانشگاهی و... نظارت شود. افزون‌براین، از آنجاکه وضعیت آنومیک جامعه با وضعیت فروپاشی فرهنگی در آن جامعه متفاوت است، این موضوع نیز در اسناد بالادستی و سیاست‌های کلان جامعه بررسی شود.

منابع

- اباذری، یوسف (۱۳۸۱). فروپاشی اجتماعی؛ گفتگو با یوسف اباذری. ماهنامه آفتاب، ۲(۱۹)، ۳۲-۴۱.
- آدورنو، تئودور؛ و هورکهایمر، ماکس (۱۳۹۹). دیالکتیک روشنگری: قطعات فلسفی (مترجمان: مراد فرهادپور و امید مهرگان). تهران: نشر گام نو. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۷)
- اشرفی، اکبر (۱۳۸۰). هویت فرهنگی در عصر مشروطه. نامه پژوهش، ۶(۲۲ و ۲۳)، ۷-۳۲.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۷). جامعه‌شناسی سیاسی فروپاشی. ماهنامه عصر اندیشه، ۱۷، ۱۲۱-۱۲۵.
- پارسانیا، حمید (۲۶ تیر، ۱۳۹۷). فروپاشی نخبگانی با خیزش اجتماعی؛ تحلیل جامعه‌شناختی وضعیت ایران. خبرگزاری مهر، برگرفته از mehrnews.com/xLYpX
- تاجیک، محمدرضا (۱۰ بهمن ۱۳۹۷). آیا جامعه ایران در آستانه فروپاشی است؟. روزنامه تسنیم، برگرفته از <https://tn.ai/1934930>
- تبریزی، منصوره؛ و هوشنگی، طاهره (۱۳۹۴). تجربه تعارض‌های هویتی در سبک زندگی زنان متأهل شاغل. دو فصلنامه مطالعات زن و خانواده، ۱(۲)، ۳۹-۶۷. doi: 10.22051/JWFS.2014.1502
- جلانی‌پور، حمیدرضا (۱۳۸۵). فروپاشی یا آشفتگی اجتماعی در ایران ۱۳۷۶-۱۳۸۴. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۳(۷)، ۷۵-۵۹.
- جلانی‌پور، حمیدرضا (۲۵ مهر، ۱۳۹۷). وضعیت فعلی جامعه ایران: فروپاشی. برنامه زاویه؛ شبکه چهار سیما، برگرفته از <https://tv4.ir/Content/30406>
- دورکیم، امیل (۱۳۹۲). تقسیم کار اجتماعی (مترجم: باقر پرهام). تهران: نشر مرکز. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۷)
- دینی‌ترکمانی، علی (۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۱). اخلاقی فراتر از نفع‌گرایی شخصی. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۶۴ برگرفته از <https://www.magiran.com/article/2502057>
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۹۶). دریغ است که ایران ویران شود. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- رفیع‌فر، جلال‌الدین (۱۳۷۵). آنتروپی اجتماعی و نقش آن در توسعه فرهنگی. نامه پژوهش، ۱(۱)، ۵۷-۶۹.
- رفیعی، حسن؛ و مدنی‌قهقرخ، سعید (۱۳۸۴). واکنش‌های غیرسیاسی نسبت به بحران‌های اجتماعی. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۶، ۱۳۶-۱۰۵.
- زیمیل، گنورگ (۱۳۸۰). تضاد فرهنگ مدرن (مترجم: هاله لاجوردی). فصلنامه ارغنون، ۱۸، ۲۲۵-۲۴۶.
- سیدمن، استیو (۱۳۹۴). کشاکش آراء در جامعه‌شناسی (مترجم: هادی جلیلی). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۴)

شجاعی زند، علیرضا (۲۵ مهر ۱۳۹۷). وضعیت فعلی جامعه ایران: فروپاشی. برنامه زاویه؛ شبکه چهار سیما، برگرفته از <https://tv4.ir/Content/30406>

طالبی، ابوتراب (۱۳۷۸). بیگانگی ارزشی جوانان. نامه پژوهش، ۱۴ و ۱۵، ۱۱۹-۲۲۸.

عبدی، عباس (۱۳۸۵). فروپاشی اجتماعی؛ ابعاد و احتمالات. مجله آیین، ۶، ۱۵-۱۸.

عبدی، عباس (۱۳۹۶). گفتگو با عباس عبدی: شاخص های ما فروپاشی اجتماعی را نشان می دهد/وضعیت پوشش زنان در حال تبدیل شدن به یک بحران است. اخبار فرارو، برگرفته از <https://fararu.com>

غنی نژاد، موسی (۱۳۷۹). خطر فروپاشی اخلاق در ایران. مجله بازتاب اندیشه، ۱۱، ۳۲-۳۶.

فاضلی، محمد (۱۳۹۷). در کاربرد فروپاشی محتاط تر باشیم؛ چارچوب هایی برای اندیشیدن، سؤالاتی برای پاسخ گفتن، یادداشت در عصر اندیشه، ۱۷، ۱۲۶-۱۳۲.

فاضلی، نعمت الله (۱۳۹۴). نگرشی نو به سیاست فرهنگی: سیاست فرهنگی از دیدگاه مطالعات فرهنگی (مترجم: مرتضی قلیچ)، تهران: انتشارات تیسرا.

فکوهی، ناصر (۱۳۹۰). فروپاشی فرهنگی به چه معناست.

فکوهی، ناصر (۱۳۹۴). صد و یک پرسش از فرهنگ. تهران: انتشارات تیسرا.

فلیک، اووه (۱۳۸۸). درآمدی بر تحقیق کیفی (مترجم: هادی جلیلی). تهران: نشر نی.

فیاض، ابراهیم (۱۳۹۷). با تداوم ساختارهای پهلوی دچار فروپاشی شده ایم. ماهنامه عصر اندیشه، ۱۷، ۱۱۴-۱۱۵.

کچونیان، حسین (۱۳۹۷). پاسخ های کچویان به ادعای فروپاشی جامعه ایرانی؛ «روشنفکران ما جعل اصطلاح می کنند». خبرگزاری تسنیم.

کوشکی، محمدصادق (۱۳۹۲). وضعیت قرمز، خطر فروپاشی اجتماعی. ماهنامه پاسدار اسلام، ۳۸۳، ۵۱.

Brunk, G. G. (2002). Why do societies collapse? A theory based on self-organized criticality. *Journal of Theoretical Politics*, 14(2), 195-230. doi:10.1177/095169280201400203

Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory*. Sage.

Flick, U. (2018). *The Sage handbook of qualitative data collection*. Sage.

Greer, M.J. (2016). *Dark Age America: Climate Change, Cultural Collapse, and the Hard Future Ahead*. New Society Publishers.

Migdal, J. (1988). *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.